

LEO HUBERMAN • Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla

Bilim Yayınları, 1974-1976 (2 baskı)
Dost Yayınları, 1982 (1 baskı)
İletişim Yayınları, 1990-1991-1995 (3 baskı)

Man's Worldly Goods

© 1963 Monthly Review Press

İletişim Yayınları 88 • Tarih Dizisi 108
ISBN-13: 978-975-470-030-5
© 1990 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1-18. Baskı 2002-2017, İstanbul
19. Baskı 2019, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Pieter Bruegel, "Netherlandish Proverbs", 1559, detay

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEO HUBERMAN

Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla

Man's Worldly Goods

ÇEVİREN **Murat Belge**

LEO HUBERMAN 1903'te New Jersey'de dünyaya geldi. Küçük yaştan itibaren çeşitli geçici işlerde çalıştı. On sekiz yaşında Newark State Normal School'dan mezun oldu ve ilkokul öğretmenliği yapmaya başladı. Bu yıllarda öğretmenliğe devam ederken New York Üniversitesi'ne başlayan Huberman, 1926 yılında mezun oldu ve öğretmenlik hayatını New York'taki bir özel okulda devam ettirmeye karar verdi. 1932 yılında ilk kitabı *We the People*'i yayımladıktan sonra Londra'ya taşındı. London School of Economics ve British Museum'da araştırmalar yaptı ve ileriki yıllarda Amerikan sosyalist hareketinin temel eserlerinden biri sayılacak *Man's Worldly Goods: The Story of The Wealth of Nations*'ı (1936; *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, İletişim, 2002) kaleme aldı. 1938-1939 yıllarında Columbia Üniversitesi'nde sosyal bilimler bölümü kürsü başkanlığı yaptı. 1949'da Paul M. Sweezy ile birlikte *Monthly Review*'u, 1952'de Monthly Review Press'i kurdu. 1960'da Sweezy ile birlikte Fidel Castro ve Che Guevera'yı ziyaret etti ve *Cuba: Anatomy of A Revolution* adlı kitabı yazdı. Tüm yaşamı boyunca kendini işçi sınıfına ve işçi sınıfının eğitimine adayan, Amerikan sosyalist geleneğinin en önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilen Leo Huberman, 1968'de bu dünyadan ayrıldı. Diğer çalışmalarından bazıları: *The Labor Spy Racket* (1938), *America, Incorporated* (1940), *The Great [New York] Bus Strike* (1940), *Storm Over Bridges* (1941), *The NMU: What it is, What it Does* (1943), *Socialism is The Only Answer* (Paul M. Sweezy ile birlikte, 1951), *The ABC of Socialism* (Sybil May ile birlikte, 1953), *On Segregation, The Crisis in Race Relations: Two Nations, White and Black* (1956), *The Theory of U.S. Foreign Policy* (Paul M. Sweezy ile birlikte, 1960), *Socialism in Cuba* (Paul M. Sweezy ile birlikte, 1968).

İçindekiler

Önsöz	7
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

<i>Feodalizmden Kapitalizme</i>	9
--	----------

1. DUA EDENLER, SAVAŞANLAR VE ÇALIŞANLAR	11
--	----

2. TÛCCAR İŞE KARIŞIYOR	26
-------------------------------	----

3. ŞEHRE GITMEK	37
-----------------------	----

4. ESKİ FİKİRLER YERİNE YENİ FİKİRLER	48
---	----

5. KÖYLÜ ZİNCİRLERİNİ KIRIYOR	54
-------------------------------------	----

6. “VE ADI GEÇEN ZANAATTA HİÇBİR YABANCI ÇALIŞMAYACAK...”	66
--	----

7. İŞTE GELİYOR KRAL!	83
-----------------------------	----

8. “ZENGİN ADAM...”	99
---------------------------	----

9. “... YOKSUL ADAM, DİLENER ADAM, HIRSIZ”	113
--	-----

10. İŞÇİ ARANIYOR - İKİ YAŞINDAKİLER BAŞVURABİLİR.....	126
11. ALTIN, BÜYÜKLÜK VE ŞAN.....	136
12. BIRAKIN BİZİ.....	151
13. “ESKİ DÜZEN DEĞİŞİYOR...”	164

İKİNCİ BÖLÜM

Kapitalizmden?	175
14. PARA NEREDEN GELDİ?.....	177
15. DEVRİM-ENDÜSTRİDE, TARIMDA, ULAŞIMDA.....	193
16. “EKTİĞİN TOHUMU, BAŞKASI BIÇIYOR...”	197
17. KİMIN “DOĞA YASALARI”?.....	217
18. “ÇALIŞANLARIN İKTİSADI...!”	236
19. “ELİMDEN GELSE GEZEĞENLERİ DE ZAPTEDERİM...”	259
20. EN ZAYIF HALKA.....	287
21. RUSYA’NIN BİR PLANI VAR.....	302
22. ŞEKERİ BIRAKACAKLAR MI?	326

Önsöz

Bu kitabın iki amacı var; Tarihi, ekonomi teorisiyle ve ekonomi teorisini tarihle açıklamak. Bu düğümleme önemli ve zorunludur. Ekonomik yanına gerekli ilgi gösterilmeyince tarih öğrenimi sakat kalır; ekonomi teorisi de tarihî arka plânından soyutlandığında anlamsızlaşır. “Sıkıcı bilim”, tarihî bir boşluk içinde öğretildiği ve incelendiği sürece sıkıcı kalacaktır. Ricardo’nun rant yasası kendi başına güç ve yavandır. Ama tarihî bağlamı içerisine konulduğunda, 19. yüzyıl başlarında İngiltere’de toprakbeyi ve endüstrici arasındaki mücadeleden bir savaş olarak görüldüğünde, heyecanlı ve anlamlı olur.

Kitabımızın geniş kapsamlı olduğu iddiasında değiliz. Ne bir iktisadî tarih, ne de bir iktisat düşüncesi tarihidir – ikisinden de bir parça. İktisadî kurumların gelişmesi çerçevesi içinde bazı öğretilerin doğdukları anda niçin doğduğunu, toplumsal hayatın dokusu içinden nasıl fıkkırdıklarını, dokunun kalıbı değıştikçe nasıl gelişip, değışip, sonunda yok olduklarını açıklamak yolunda bir çabadır.

Şu aşağıdakilere derin şükranımı sunmak isterim. Bura-

da sayılamayacak kadar çeşitli biçimlerde yardımcı olan karıma; müsveddeyi okuyan ve esinlendirici öğütler veren Dr. Meyer Schapiro'ya, beni birçok yargılama ve olgu yanlışlıklarından koruyan sürekli öğütleri ve yapıcı eleştirileri için Miss Sybil May ile Mr. Michael Ross'a. Özellikle de, tarih ve ekonomik alanlarındaki titiz araştırması ve geniş bilgisinden paha biçilmez yardımlar gördüğüm Miss Jane Tabris-kiy'e teşekkür borçluyum. Onun yardımı olmadan bu kitap yazılamazdı.

LEO HUBERMAN

New York, Temmuz 1936

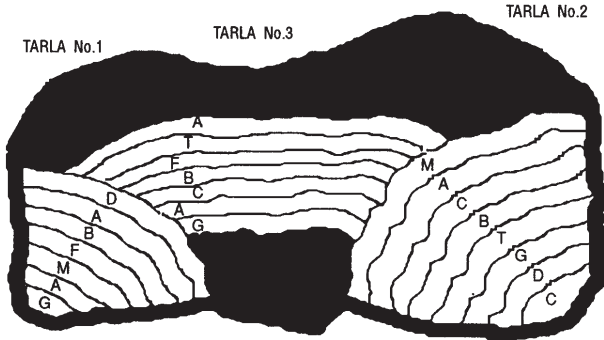
Not: Bu kitap 1938 tarihinde yazıldığından, kitapta geçen "Son Savaş", "Dünya Savaşı" gibi atıflardan Birinci Dünya Savaşı'nı anlamak gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

***Feodalizmden
Kapitalizme***

DUA EDENLER, SAVAŞANLAR VE ÇALIŞANLAR

Eski film yöneticileri bazen tuhaf şeyler yaparlardı. En garriplerinden biri de, insanlar filmde taksiye biner, sonra şoföre para vermeden inip giderlerdi. Şehirde gezerler, eğlenirler, ya da bir iş yerine giderler, o kadar. Ücret mücret gerekmez. Ortaçağ üzerine kitaplara benzer bu; onlar da say-falarca turnuvalarda, şölenlerde, pırıl pırıl zırhlı, şık elbise-li şövalyelerle hanımefendileri anlatırlar. Bu insanlar hep muhteşem şatolarda oturur, bol bol yer içerler. Bütün bu nesnelere yapan birileri bulunduğu yolunda pek az ipucu-na rastlarsınız, sanki zırhlar ağaçtan toplanırmış, ya da o yenen şeyleri ekecek, bakacak, derdini çekecek kimse bulunmazmış gibi. Oysa gerçek hiç de böyle değildir. Nasıl bindiğiniz taksinin ücretini ödüyorsanız, onuncudan onikinci yüzyıla kadar şövalyelerle hanımefendilerin eğlence ve tüketimlerini de birinin ödemesi gerekiyordu. Ayrıca, şövalyeler savaşırken, dua eden rahip ve papazların yiyecekleriyle giyeceklerini de birilerinin sağlaması gerekiyordu. Ortaçağda bu dua edenlerle savaşanlar dışında bir grup daha vardı – çalışanlar. Feodal toplum bu üç sınıftan meydana

Şekil 1

na geliyordu, dua edenler, savaşımlar ve çalışanlar; yani kilise sınıfıyla askeri beslemek için çalışan insanlar. O günlerde yaşayanlardan biri bunu açıkça görmüş ve şöylece deşinmişti:

*Çünkü hem muharip hem rahip
Çalışanın sırtından geçinir.*

Ne çeşit çalışmaydı bu? Fabrikada ya da atölyede mi? Hayır, çünkü o zaman böyle şeyler yoktu. Toprakta çalışmaydı, yiyecek ürünler yetiştirmek ve giyecek için yün verecek koyun besleme işi. Çiftçilikti, ama bugünkünden öylesine farklı bir çiftçilik ki, görsek güç tanırdık.

Batı ve Orta Avrupa'nın çiftlik arazilerinin büyük kısmı "malikâne" (manor) denilen bölgelere bölünmüştü. Bir malikâne bir köyle, çevresindeki, köy halkının işlediğı birkaç yüz dönüm ekilebilir topraktan meydana gelirdi. Ekilebilir toprağın kıyısında da genellikle otlak, ekilmez arazi, orman ve çayır bulunurdu. Çeşitli yerlerdeki malikânelerin genişliğı, örgütlenişi, üzerlerindeki insanların ilişkileri değışebilirdi, ama başlıca özellikler aşağı yukarı böyleydi.

Her malikâne arazisinin bir beyi vardı. Feodal dönem için, “topraksız bey, beysiz toprak olmaz” denir. Herhalde Ortaçağ şatolarının resimlerini görmüşsünüzdür. Tanınması kolaydır, çünkü ister koca bir şato olsun, ister sadece irice çiftlik evi, her zaman müstahkemdir. Malikânenin beyi, ailesi, hizmetçileri, toprağını yöneten memurlarıyla bu müstahkem evde otururdu (ya da sadece ziyarete gelirdi, çünkü birden fazla malikânesi de olabilirdi; bazı büyük lordların birkaç yüz malikânesi vardı).

Otlak, çayır, orman ve ekime elverişsiz toprak ortak kullanılırdı, ama ekilebilir arazi ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı –ki bütünün aşağı yukarı üçte biri kadardı– beye aitti ve “demesne” adıyla anılırdı; geri kalan toprak toprakta asıl çalışan kiracılara aitti. Malikâne sisteminin bir garip özelliği, her çiftçinin toprağının tek parça olmayıp, 1 sayılı şekilde görüldüğü gibi dilimlere ayrılmasıydı.

Bakın, kiracı A'nın toprağı üç ayrı dilim halinde ve dilimlerin hiçbiri ötekine değmiyor. Kiracı B'ninki de, ötekilerinki de hep öyle. Feodal sistemin ilk günlerinde bu durum lordun toprağı için de geçerliydi; o da ötekilerin arasına karışmış dağınık dilimlere ayrılmıştı, ama daha sonraki yıllarda tek bir büyük toprak parçası haline geldi.

Bu tarla dilimleri feodal dönemin tipik özelliğiydi. Şüphesiz israfa yol açıyordu ve birkaç yüzyıl geçtikten sonra bundan tamamen vazgeçildi. Şimdi nadas, dinlendirme, gübreleme gibi türlü türlü toprağı verimlendirme yollarını feodal köylünün bildiğinden çok daha iyi biliyoruz. O günün büyük gelişmesi iki tarla sisteminden üç tarla sistemine geçti. Feodal köylüler toprağın verimsiz kalmaması için hangi üründen sonra hangi ürünün ekilmesi gerektiğini henüz öğrenmemişlerdi, ama her yıl aynı yere ürünü ekmenin kötü olduğunu biliyorlardı, onun için her yıl başka tarlaya ürünlerini ekerlerdi. Bir yıl yiyecek ürünü, buğ-

day ya da çavdar, birinci tarlaya; içecek ürünü, arpa, ikinci tarlaya ekilmiş; üçüncü tarla da nadasa bırakılmış olabirdi –yani biri dinlendirilirdi–. Üç tarla çiftliği aşağı yukarı şöyle çalışırdı.

	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
1. Tarla.....	Buğday	Arpa	Nadas
2. Tarla.....	Arpa	Nadas	Buğday
3. Tarla.....	Nadas	Buğday	Arpa

Demek ki, malikâne sisteminin iki önemli özelliği bunlardır. Birincisi, ekilebilir arazinin iki parçaya ayrılması, bunlardan birinin beye ait olması ve yalnız onun adına ekilmesi, ötekinin ise birçok kiracı arasında bölünmesi; toprağın şimdi olduğu gibi tek parçalı tarlalar halinde değil de, dilimler halinde ekilip biçilmesi. Üçüncü bir önemli özellik daha vardı; kiracılar yalnız kendi topraklarında değil, aynı zamanda lordun toprağında çalışmak zorundaydılar.

Köylü, izbenin izbesi evlerde barınırdı. Dağınık toprak dilimlerinde didinerek (bunların tümü İngiltere’de onbeş ile otuz, Fransa’da kırk ile elli dönüm arasında bir ortalamaya varırdı) topraktan sersefil bir geçim sağlardı. Daha iyi yaşayabilirdi ama her haftanın iki veya üç günü *lordun toprağında* ücretsiz çalışmak zorundaydı. Lorda sunduğu tek emek hizmeti de değildi bu. Hasat zamanı telâşında, önce lordun toprağındaki ürünleri kaldırması gerekirdi. Bu “lütuf günleri” öteki angaryalarına ekti. Ama hepsi bu kadar da değil. Kimin toprağının daha önemli olduğu konusunda en ufak bir şüphe yoktu. İlk sürülmesi, ilkin ekilmesi, ilkin biçilmesi gereken hep lordun toprağıydı. Ürünlere zarar verecek bir fırtına ihtimali mi belirmiş? O halde, önce lordun ürünü kurtarılmalıydı. Hasat zamanı gelmiş, ekinlerin çabucak biçilmesi mi gerekiyor? Köylü hemen kendi tarlasını bırakıp lordun toprağına koşmalı. Küçük yerel pazarda satılabilecek

az bir ürün fazlası mı var? Köylünün pazara taşıyıp satması gereken lordun buğdayı ve şarabıdır ilkin. Bir yol ya da köprü mü onarılacak? Köylü işini bıraksın, ona baksın. Köylü değirmende buğdayını öğütmek ya da şarap için üzümlemini ezmek mi istiyor? Yapsın, ama lordun değirmeninde ve ya şaraphanesinde, ücretini de ödeyerek. Malikâne beyinin köylüye yaptırabileceklerinin hemen hemen sınırı yoktu. Bir onikinci yüzyıl gözlemcisine göre köylü, “bağının şarabını hiç içemez, boğazından doğru dürüst bir lokma geçmez; kara ekmeğiyle yağlı ve peynirinin bir kısmı kendine kalabiliyorsa ne mutlu ona...”

*Şişman tavuk veya kazı varsa,
Beyaz undan ekmeği kalmışsa,
Bey gelir çöreklenir üstüne hepsinin*

Şu halde köylü bir köle miydi? Aslında köylülerin çoğu “serf”ti. Latince “köle” anlamını taşıyan “servus”tan gelme bir kelime. Ama köle derken düşündüğümüz anlamda köle değildi bu serfler. Ortaçağda gazete çıkıyor olsaydı, 12 Nisan 1828 tarihli *Charleston Courier*’deki şu “ilân”ın benzeri o gazetelerin sayfalarında yer almazdı: “Şimdiye kadar satışa sunulmuş en değerli ailelerden biri, otuz beş yaşlarında bir aşçı kadın, 14 yaşlarında kızı ve 8 yaşlarında oğlu. *Alıcının isteğine göre hep bir arada veya tek tek satılacaktır.*”

Sahiplerinin isteğine göre bir zenci ailesinin böylece parçalanması bir serf ailesinde olamazdı. Malikâne beyinin iradesinden bağımsız olarak bir serf, ailesini bir arada bulundurma hakkına sahipti. Köle, her yerde ve her zaman alınıp satılabilecek bir maldı ama, serf topraktan ayrı olarak satılmazdı. Lord, malikânesinin mülkiyetini bir başkasına bırakabilirdi, ama bu sadece serfin yeni bir lordu olacağı anlamına gelirdi; serf kendisi toprağında kalırdı. Bu önemli bir farktır, çünkü serfe kölenin hiçbir zaman sahip olmadığı bir

çeşit güvenlik sağlıyordu. Ne kadar kötü muamele görse de, serfin ailesi, bir evi ve küçük bir toprağı kullanma hakkı vardı. Serflerin güvenliği olduğu için bazen özgür, ama şu veya bu nedenle meteliksiz, evsiz barksız ve aç-susuz bir adam, “boynuna bir urgan geçirip kafasına da bir mangır koyarak kendini (bir lorda serf olarak) sunardı.”

Serfliğin birkaç derecesi olmuştur, ama çeşitli sınıflar arasındaki bütün ufak tefek ayrımları bulmak tarihçiler için güç bir iştir. Sürekli olarak lordun evine bağlı kalan ve haftanın iki üç günü değil, her zaman onun tarlalarında çalışan “demesne” serfleri vardı. Köyün kıyısında iki üç dönümlük toprakları olan, “bordar” denilen çok yoksul köylüler ya da toprağı olmayıp sadece bir kulübesi (cottage) olan ve boğaz tokluğuna yanaşma olarak çalışan “cotter”lar vardı.

Bir de kişisel ve ekonomik özgürlükleri görünüşte biraz daha geniş olan serbest köylüler (villein) vardı. Bunlar serflere göre özgürlük yolunda daha ilerideydiler ve ayrıcalıkları daha fazla, beye karşı yükümlülükleri daha azdı. Bir önemli fark da, yükümlülüklerinin serflerinkine oranla daha sabit olmasıydı. Bu, büyük bir avantajdı, çünkü böylece serbest köylüler durumlarını önceden bilirlerdi. Lord, aklına estiği gibi yeni görevler yükleyemezdi sırtlarına. Bazı serbest köylüler öteki sabit hizmetleri görmekte birlikte “lütuf günleri”nden bağıştıktılar. Kimisi ise, hiç hizmet sunmaz, bugün ortakçılardan yaptığı gibi ürünlerinin bir kısmını verirlerdi. Yine kimileri hiç hizmet yapmaz, nakdi ödemede bulunurlardı. Yıllar geçtikçe bu âdet gelişti ve daha sonraları çok önemli oldu.

Bazı serbest köylüler neredeyse özgür insanlar kadar rahat bir durumdaydılar ve kendi tarlaları dışında lordun toprağının bir kısmını da kiralayabilirlerdi. Ayrıca bir de, hiçbir zaman hizmet yükümlülüğü olmayan, yalnız üstle-

rindeki lorda vergi ödeyen özgür insanlar vardı. Özgür insan, serbest köylü, serf tasarrufu hepsi birçok aşamada içiçe geçmişti. Hangisinin kesinlikle ne olduğunu, her sınıfın durumunun gerçekten ne olduğunu kesinlikle tespit etmek güçtür.

Malikâne sisteminin hiçbir anlatımı kesinlikle doğru olmaz, çünkü çeşitli yerlere göre koşullar çok daha değişiyordu. Yine de feodal dönemde özgür olmayan emeğin hemen bütünü için geçerli bazı temel noktalar tespit edebiliriz.

Köylüler hepsi az çok bağımlıydılar. Lordlar, köylülerin lord için varolduğuna inanırlardı. Lordla serf arasında eşitlik hiçbir şekilde söz konusu değildi. S erf toprakta çalışır, lord da serfi çalıştırırdı. Lord açısından bakıldığında serfle “demesne”deki hayvanlar arasında pek fazla fark yoktu. Öyle ki, onbirinci yüzyılda bir Fransız köylüsü 38 Su’ya, bir beygir ise 100 Su’ya satılıyordu! Lord, tarlada çalıştıracağı için ihtiyaç duyduğu öküzünün kaybolmasına nasıl üzülüyorsa, serflerinden birinin kaybına da aynı şekilde üzülürdü –tarlasında çalışması gereken insan– sığırdı o da. Dolayısıyla, serf topraktan ayrı satılamazdı ama, toprağı bırakıp gidemezdi de. “Elinde tuttuğı toprağı ‘tenure’ denirdi (Lâtincede ‘tutmak’ anlamına gelen ‘tenere’den) ama yasaya göre serf toprağı değil, toprak serfi tutardı.” Kaçmaya çalışır da yakalanırsa, çok ağır bir şekilde cezalandırılabilirdi; dönmesinin zorunluğ u tartışma konusu olamazdı. Bradford Malikânesinin 1349-1358 arası kayıtlarında şöyle bir parça görülüyor: “Lordun adamı William Childyong’un kızı olan Alice’in New York’ta oturduğı söyleniyor; tutuklansın.”

Ayrıca, lord insan gücünü yitirmek istemediğı için, serflerin ya da çocuklarının özel izin almadıkça malikâne dışından evlenemeyeceğı yolunda kurallar vardı. S erf ölünce vârisi, bir vergi ödeyerek, mirasına konabilirdi. İşte yine aynı

kayıtlardan bir örnek: “Richard oğlu Roger oğlu Robert, bir evi ve 8 dönüm toprağı vardı, öldü. O zaman kardeşi ve vârisi John geldi ve bu malları aldı. Malikâne geleneğine göre bunları tutacak... Lorda üç şilin giriş parası veriyor.”

Yukarıdaki alıntıda “malikâne geleneğine göre” sözü önemlidir. Feodal kuruluşu anlamamızın anahtarı olabilir. O zamanlar “malikâne geleneği” bugün şehir ya da belediye meclisinin çıkaracağı yasalarla eş anlamlıydı. Feodal dönemde gelenek, yirminci yüzyılın yasa gücüne sahipti. Ortaçağda her şeyi eline alacak kadar güçlü bir hükümet yoktu. Bütün örgütlenme tepeden aşağı bir karşılıklı yükümlülükler ve hizmetler sistemine dayanıyordu. Toprağına sahip olmak, bugünkü gibi, toprağı dilediğince kullanmak anlamına gelmezdi. Sahiplik, birisine karşı getirilmesi gereken yükümlülükler demektir. Bunlar yerine gelmezse toprak elinizden alınır. Serfin lorda karşı yükümlülükleri de, lordun serfe karşı yükümlülükleri de –örneğin, savaşta onları korumak– geleneğe göre kararlaştırılır ve yürürlüğe konurdu. Tabii şimdi yasaların bozulduğu gibi, o zaman da gelenek bozulabilirdi. İki serf arasında bir kavga lordun mahkemesinde karara bağlanırdı, geleneğe göre. Serfle lord arasında bir anlaşmazlık ise herhalde, lord lehine çözüme bağlanırdı, çünkü yargıç lorddu. Yine de geleneği çok sıkı tutan lordların kendi süzerenlerine hesap verdiklerinin kaydına rastlanır. Bu, özellikle, köylülerin kral mahkemesine başvurabilirdiği İngiltere’de görülür.

İki malikâne beyi arasında anlaşmazlık çıkınca ne oluyordu? Bu sorunun cevabı, feodal örgütlenmeyle ilgili, bir başka ilginç olgunun ipucunu verir. Serf gibi malikânenin beyi de toprağın *mülkiyetine sahip* değildi, o kendisi de daha yukarıda bir başka lordun kiracısıydı. S erf, serbest köylü ya da özgür insan, toprağının tasarruf hakkını malikâne lordu adına “elinde bulunduruyor”, lord bunu bir konttan,

bir dükden, dük de kraldan alıyordu. Bazen iş daha da ilerilere varıyor, bir kral başka bir kralın toprağının tasarruf hakkını elinde bulunduruyordu. Bu kademelenme örgüsü 1279'da İngiliz mahkemesinin kayıtlarında çok iyi görünmektedir: “St. Germain'den Roger Bedford Robert'den bir “messuage” (bir toprak parçası) tutmuştur ve karşılığında adı geçen Robert'e 3 peni ödemekte ve onun yerine, onun toprağı kiraladığı Richard Hylchester'a 6 peni ödemektedir. Adı geçen Richard, toprağın hakkını Alan de Chartres'dan almıştır ve ona yılda 2 peni vermektedir, Alan ise William The Butler'dan almıştır ve bu adı geçen William Lord Gilbert de Neville'den ve adı geçen Gilbert Leydi Devorguilla de Balliol'den ve Devorguilla İskoçya kralından almıştır. Adı geçen kral da İngiltere kralından hakkı almıştır.”

Alan, William, Gilbert ve benzerlerinin “tasarruf hakkını elde bulundurdıkları” tek toprak bu değildi elbette. Malikâne, bir şövalyenin sahip olduğu tek mülk olabilirdi, ya da kendisi bir zeametın parçası, ya da bağışlanmış büyük bir toprağın bir parçası olan bir büyük mülkün küçük bir parçası olabilirdi. Bazı soyluların birkaç malikânesi, bazı soyluların daha çok malikânesi, bazılarının ise birkaç yere dağılmış zeametleri (fiel) olabilirdi. Örneğın, İngiltere'de, bir zengin baron 790 parçadan meydana gelme araziye sahipti. İtalya'da, birkaç büyük lord onbinin üstünde malikânenin sahibiydi. Resmen bütün toprağın sahibi olan kral, şüphesiz, bütün ülkeye yayılan geniş arazilere sahipti. Toprağın tasarruf hakkını doğrudan doğruya kraldan alanlara, ister soylu ister sıradan özgür insanlar olsunlar, başkırıclar denirdi.

Zaman geçtikçe büyük araziler parçalanıp, şu ya da bu rütbeden daha çok sayıda soylulara dağılan küçük arazilere bölünüyordu. Niçin? Çünkü her lord mümkün olduğu ka-

dar fazla vassalı kendine bağlamayı zorunlu görüyordu; bu da ancak toprağı dağıtmakla gerçekleşebiliyordu.

Bu çağda sizin, benim kullandığımız malları üretmek için toprak, fabrikalar, madenler, demiryolları, gemiler ve her çeşitten makineler gereklidir. Bir insana da bunlardan ne kadarını elinde bulundurduğu ölçüsüne göre zengin der ya da demeyiz. Ama feodal çağda gerekli bütün malları hemen hemen sadece toprak ürettiyordu, onun için de toprak, yalnız toprak, zenginliğin anahtarıydı. İnsanın servetinin ölçüsünü yalnız bir tek şey belirliyordu, sahip olduğu toprak miktarı. Doğal olarak, toprak için bir didişmedir sürüp gidiyordu. Bu yüzden feodal dönemin savaşı bir dönem olmasına şaşmamalı. Savaşları kazanmak için yapılacak numara mümkün olduğu kadar fazla adamı kendi yanına çekmekti, bunun da yolu savaşı beslemektir. Ellerinden çeşitli ücretler alır, gerektiğinde size yardım edeceklerine dair yemin ettirir, karşılığında da toprak verirdiniz. İşte, 1200 yılından kalma eski bir Fransız belgesinde şunları okuyoruz: “Ben, Troyes kontu Thiebault, huzurdakilere ve geleceklere duyururum ki Gillencourt adlı malikâneyi Jocelyn d’Avalon’a ve vârislerine tumar olarak verdim... Adı geçen bu Jocelyn böylelikle bana tâbi olmuştur.”

Konta “tâbi” olarak Jocelyn’in başka şeyler arasında lorduna askeri hizmette bulunması da muhtemelen bekleniyordu. Belki, belirli bir süre için, belli sayıda silâhlı ve donanmış adam sağlaması gerekiyordu. İngiltere ve Fransa’da bir şövalyenin hizmeti genellikle kırk gündü, ama sözleşmeyle şövalye hizmetinin yarısını ya da bir çeyreğini vermek de mümkündü. 1272 yılında Fransa kralı savaştaydı, onun için askerî kiracılarını kraliyet ordusuna çağırırdı. Bazıları gelip sürelerini doldurdular, bazıları kendi yerlerine adam gönderdiler. “Şövalye Reginald Triban kendi geldi ve girdi orduya. Şövalye William de Coynères kendi yerine on

günlüğüne Thomas Chocquet'yi yolladı. Şövalye John de Chanteleu geldi, kendi için 10 gün borçlu olduğunu, şövalye Godardus de Godardviller için de 40 gün hizmet edeceğini söyledi.”

Askerî hizmet karşılığında toprağın tasarruf hakkını alan prens ve soylular aynı toprağı benzer koşullarla başkalarına devredebilirlerdi. Karşılıklı hak ve yükümlülükler hayli değişebilirdi, ama Batı Avrupa'da ve Orta Avrupa'nın bir kısmında bunlar yaklaşık olarak aynıydı. Serfin vârisi mirasa konunca nasıl malikânenin beyine bir vergi ödüyorsa, lordun vârisi de süzerene miras vergisi ödemek zorundaydı. Kiracı ölür ve vârisinin yaşı henüz gelmemiş olursa, vâris ergin oluncaya kadar süzeren mülkü denetlerdi. Teoriye göre yaşı küçük olan vâris toprağın gerekli yükümlülüklerini yerine getiremezdi, onun için büyüünceye kadar lord işi ele alırdı, aynı zamanda gelirlere de el koyardı.

Dişi vârisler evlenmek için süzerenden izin almalıydılar. 1221'de Nevers Kontesi bu olguya rızasını şöyle dile getiriyordu: “Ben, Matilda, Nevers Kontesi, bu mektubu görecek herkese duyururum ki, Tanrı inayetiyle Fransa'nın şanlı kralı, sevgili lordum Philip'e İncil üzerine el basarak yemin ettim, bütün yaşayan erkek ve kadınlara karşı ona sadık hizmetimi sunacağım, onun izni ve lûtfu olmadan evlenmeyeceğim.”

Bir dul yeniden evlenmek isterse, süzerene para ödemesi gerekiyordu. Bunun bir örneğini 1316'da, baş kiracıardan birinin dul karısıyla ilgili bir kayıta görüyoruz. “Wallingford'u adımıza elinde bulunduran müteveffa Simon Darches'in karısı olan Joan'un bize vermiş olduğu 100 şilin karşılığı adı geçen Joan'a, bizim mektubumuz olmak kaydıyla kimle isterse evlenebilmesine izin verdik.”

Öte yandan bir dul evlenmek *istemiyorsa*, süzerenin onu zorla evlendirmemesi için yine para ödemek zorundaydı.